

Литовченко Т.В., здобувач
кафедри маркетингу, підприємництва та організації виробництва
*Харківський національний аграрний університет
імені В.В. Докучаєва*

РОЗВИТОК МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Литовченко Т.В. Розвиток молочного скотарства в контексті зміцнення продовольчої безпеки України. У статті обґрунтовано роль молочного скотарства у забезпеченні повноцінного раціону харчування населення. Проаналізовано сучасні тенденції споживання молока та молокопродуктів, а також основні показники їх експорту й імпорту. Установлено основні проблеми занепаду галузі молочного скотарства в Україні та їх першопричини. Запропоновано основні шляхи розвитку молочного скотарства в контексті забезпечення продовольчої безпеки України.

Ключові слова: молочне скотарство, раціон, продовольча безпека, тваринництво, державна підтримка, кооперація.

Литовченко Т.В. Развитие молочного скотоводства в контексте укрепления продовольственной безопасности Украины. В статье обоснована роль молочного скотоводства в обеспечении полноценного рациона питания населения. Проанализированы современные тенденции потребления молока и молокопродуктов, а также основные показатели их экспорта и импорта. Установлены основные проблемы упадка отрасли молочного скотоводства в Украине и их первопричины. Предложены основные пути развития молочного скотоводства в контексте обеспечения продовольственной безопасности Украины.

Ключевые слова: молочное скотоводство, рацион, продовольственная безопасность, животноводство, государственная поддержка, кооперація.

Lytovchenko T.V. Development of Dairy Cattle-breeding in the Context of Strengthening Ukraine's Food Security. The role of dairy cattle-breeding in providing a complete ration of the population is grounded. The modern tendencies of consumption of milk and dairy products are analyzed, as well as the main indicators of their export and import. The basic problems of the decline of the dairy cattle-breeding branch in Ukraine and their prime causes are determined. The main ways of dairy cattle-breeding in the context of providing Ukraine's food security are proposed.

Key words: dairy cattle-breeding, ration, food safety, animal husbandry, state support, cooperation.

Постановка проблеми. Скотарство є провідною галуззю тваринництва, що забезпечує продовольчу безпеку населення двома надважливими продуктами – молоком та яловичиною. Молоко містить усі необхідні поживні речовини у найсприятливішому співвідношенні. З молока виготовляють різні продукти харчування, воно є незамінним кормом для новонароджених тварин [1]. За даними FAO (Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй), розвиток молочного скотарства є стійким, рівноправним і потужним інструментом для досягнення економічного зростання, продовольчої безпеки та зменшення бідності, оскільки молокоперероблення забезпечує регулярне джерело доходу; забезпечує поживну їжу; диверсифікує ризик; покращує використання ресурсів; генерує зайнятість; забезпечує фінансову стабільність і соціальний стан [2].

Поглиблення деструктивних явищ національної економіки, девальвація національної валюти, політична нестабільність, зниження рівня доходів населення та інші чинники макросередовища вимагають

пошуку джерел зміцнення економічної безпеки, одним із найбільш вагомих складників якої є продовольча безпека. Саме тому дослідження напрямів розвитку молочного скотарства та організаційно-економічних аспектів його функціонування як галузі національної економіки є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поглиблення кризових явищ у тваринницькій галузі України та хиткий стан національної продовольчої безпеки зумовлює необхідність інтенсивних наукових досліджень проблем і перспектив розвитку молочного скотарства. Серед вітчизняних учених, які зробили значний внесок у розвиток цього наукового напрямку, – П.С. Березівський, Т.В. Божидарнік, Т.А. Говорушко, А.Д. Діброва, М.М. Ільчук, П.К. Канінський, С.І. Канцевич, Т.Л. Керанчук, І.В. Лозинська, М.К. Пархоμεць, П.Т. Саблук, Н.І. Шиян та ін.

Як зазначає професор А.Д. Діброва, зі скороченням поголів'я корів та зменшення обсягів виробництва молока український ринок стає дедалі привабливішим для іноземних експортерів. Незважаючи на те, що вітчизняна молочна галузь протягом бага-

трьох років залишається експортоорієнтованою, вона так і не змогла зайняти впевнені позиції на зарубіжних ринках [3].

На думку Т.В. Божидарнік, унаслідок масштабних деформаційних процесів, що мали місце в аграрному секторі в 90-х рр. ХХ ст., потенціал вітчизняного молочного скотарства значно зменшився, що надзвичайно деструктивно вплинуло на розвиток молокопереробних підприємств і зайнятість сільського населення [4].

Водночас С.І. Канцевич, Н.П. Русько та М.М. Бакшеев наголошують, що одним із головних завдань молочної галузі на сучасному етапі є інтенсифікація молочного скотарства, що передбачає значне підвищення молочної продуктивності корів та поліпшення якості молочної сировини [5].

Таким чином, праці науковців свідчать про широкий діапазон питань, пов'язаних із розвитком галузі молочного скотарства, які слід розглядати у єдиному теоретико-методологічному полі та комплексно аналізувати у процесі досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на теоретичну і практичну цінність проведених досліджень, вивчення сучасного стану та напрямів розвитку молочного скотарства як запоруки зміцнення продовольчої безпеки свідчить про необхідність здійснення подальших поглиблених наукових досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз ролі, сучасного стану, проблем та перспектив розвитку молочного скотарства у контексті зміцнення продовольчої безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним індикатором продовольчого забезпечення молочними продуктами є фонди їх споживання. Величину цих фондів щорічно визначає Державна служба статистики України з використанням балансового методу. Джерелами даних для їх розрахунків є зведені дані державних статистичних спостережень щодо діяльності сільськогосподарських підприємств і господарств населення, підприємств промислового виробництва, оптової та роздрібною торгівлі, зовнішньої торгівлі товарами, а також інформація вибіркового обстеження умов життя домогосподарств і сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості [6].

Фонд споживання молока та молочних продуктів розраховується у фізичній масі і включає молоко всіх

видів худоби та молочні продукти в перерахунку на молоко (таблиця). За даними таблиці, зафіксовано тенденцію зниження фондів споживання молока та молочних продуктів у 2017 р. порівняно з 2016 р. на 446,1 тис. т (5,0%). З розрахунку на одну особу обсяги споживання звітного 2017 р. на 9,5 кг (4,5%) нижчі за рівень попереднього року. У 2017 р. один українець споживав у середньому 200 кг молока, що значно нижче рівня 2005–2016 рр. Це на 180 кг нижче від фізіологічної норми споживання молока на одну особу (380 кг) і свідчить про незадовільний стан продовольчої безпеки населення та його забезпечення цінними продуктами харчування тваринного походження (табл. 1).

Найвищі показники споживання молока та молочних продуктів виявлені у Київській (957 кг), Донецькій (683 кг), Дніпропетровській (647 кг), Харківській (596 кг), Львівській (543 кг) областях (рис. 1).

Це промислово розвинені регіони з високим рівнем доходів населення, що і формує підвищений попит на харчові продукти. Однак у певних регіонах, зокрема в Кіровоградській (192 кг), Сумській (211 кг), Херсонській (215 кг), Волинській (218 кг) та Чернівецькій (219 кг) областях, рівні споживання надто низькі, причинами чого є низький рівень соціально-економічного розвитку цих областей.

Згідно із статистичними даними, у 2017 р. Україна наростила обсяги експорту молока та молочних продуктів на 401 тис. т порівняно з 2016 р. (рис. 2). Водночас обсяги їх імпорту зросли на 28 тис. т (20,5%).

Проте це зростання не свідчить про великі обсяги виробництва і внутрішнього споживання, яке зараз становить майже половину від фізіологічної норми, бо для більшості населення країни недосяжна мінімальна норма споживання молока та молокопродуктів [7].

Нарощення потужностей кормовиробництва, покращення умов утримання худоби та забезпечення мінімальної потреби в оборотних засобах, особливо в міжсезонні періоди, у молочному скотарстві можливе лише за умови державної підтримки галузі, рівень якої нині мізерний.

У державному бюджеті на 2017 р. було закладено 5,5 млрд. грн для підтримки сільськогосподарських товаровиробників, при цьому на підтримку тваринництва як окремої статті заклали лише 300 млн грн [8]. На необхідність державної підтримки галузі вказує і

Таблиця 1

Фонди споживання молока та молочних продуктів в Україні у 2000–2017 рр.

Показники	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Фонд споживання – усього, тис. т	9788,8	10625,1	9469,8	10050	9581,1	8995	8942	8495,9
% до попереднього року	-	108,5	89,1	106,1	95,3	93,9	99,4	95,0
Фонд споживання з розрахунку на одну особу за рік, кг	199,1	225,6	206,4	220,9	222,8	209,9	209,5	200
% до попереднього року	-	113,3	91,5	107,0	100,9	94,2	99,8	95,5

Джерело: розраховано за даними [6]

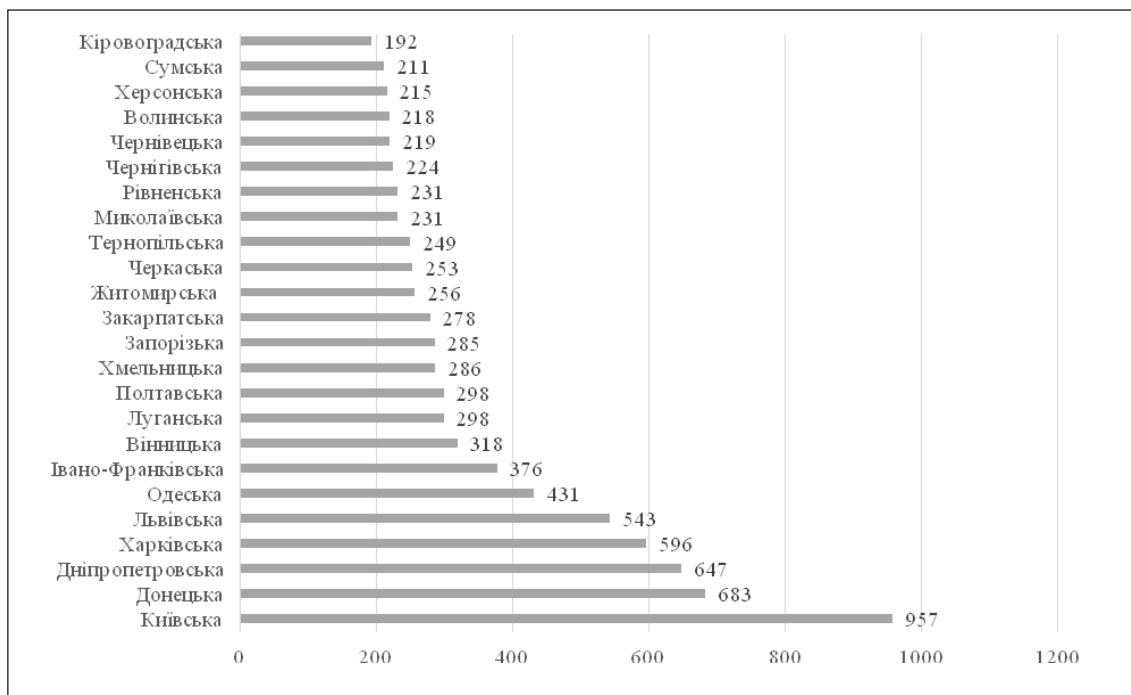

Рис. 1. Фонд споживання молока та молочних продуктів з розрахунку на одну особу в регіонах України, 2017 р.

Джерело: розраховано за даними [6]

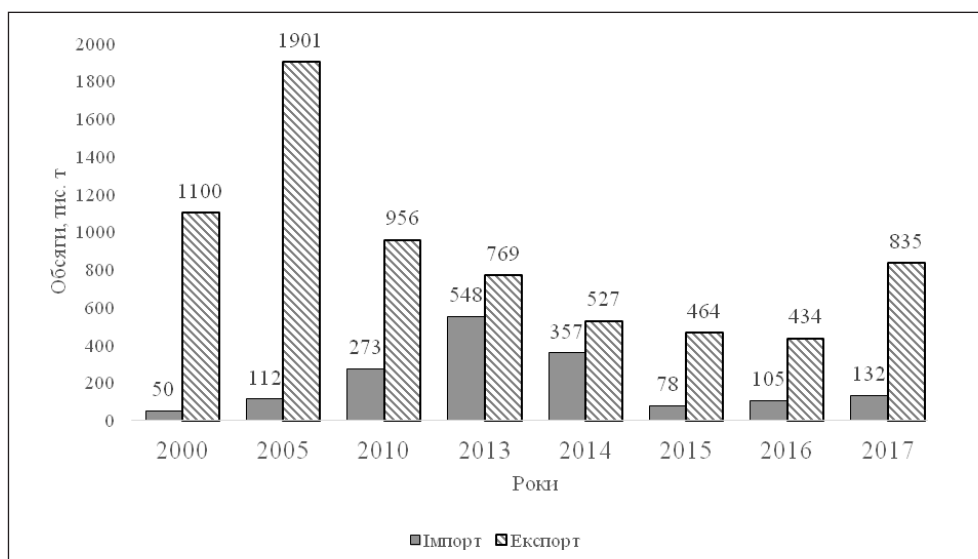

Рис. 2. Обсяги імпорту та експорту молока та молочних продуктів в Україні у 2000–2017 рр.

Джерело: розраховано за даними [6]

різке коливання цін на молочну продукцію, низька еластичність попиту на неї, а також низькі доходи виробників [3]. Наприклад, в країнах Європейського Союзу та США формування здорового раціону населення та задоволення продовольчої потреби у м'ясі, молоці та інших тваринних продуктах є складниками стратегічних довгострокових планів підтримки аграрного сектору. Хоча Постановою Кабінету Міністрів України № 107 від 07 лютого 2018 р. «Про

затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва» [9] окреслено основні напрями державної підтримки тваринницької галузі, проте цей механізм реально на повну силу ще не запрацював і до позитивних зрушень у довгостроковій перспективі не приводить. Крім того, процедура отримання бюджетної дотації є надто бюрократизованою, особливо для домогосподарств населення.

На думку О.І. Гуторова, Л.В. Кучер та А.В. Кучера, головною причиною катастрофічного занепаду молочної галузі стало порушення одного з найважливіших економічних законів товарного виробництва – закону вартості, згідно з яким ціна на продукцію є грошовим обчисленням вартості, яку, у свою чергу, визначають суспільно-необхідними затратами праці на її виробництво. Як наслідок такого порушення – збитковість господарської діяльності [10]. Статистичні дані доводять і підтверджують ситуацію останніх років: собівартість виробництва якісного молока у рази перевищує рівень закупівельних цін на нього.

У зв'язку із цим вважаємо, що одним із гальмівних факторів розвитку галузі молочного скотарства та поглиблення її збитковості є недосконалість взаємозв'язків між окремими суб'єктами. Як влучно наголошує М.Б. Дацюк-Томчук, виробники молока і переробні підприємства сьогодні не пов'язані між собою ніякими, особливо економічними, важелями. Кожен працює на себе: виробник прагне виробити молоко і якнайбільше реалізувати його, щоб отримати прибуток. Переробник, навпаки, намагається закупити молоко для переробки за найдешевшою ціною, щоб теж мати відповідний зиск [11]. Саме тому суттєвим фактором, який спричинив зниження обсягів виробництва молока, є неконкурентоспроможність вітчизняних виробників через низьку якість молока-сировини. Це пов'язане із незадовільними санітарно-гігієнічними умовами утримання корів, недотриманням технологічних вимог зберігання молока та його транспортування до переробних підприємств, відсутністю автоматизації процесу доїння [12].

Проте особливо болючим є соціальний аспект занепаду галузі тваринництва, яка традиційно цілий рік давала робочі місця на селі, а утримання худоби в домашніх господарствах забезпечувало продовольством населення.

Досліджуючи роль сільського населення у виробництві молока, Н.І. Шиян зазначає, що під час розв'язання проблем галузі слід обов'язково враховувати регіональний аспект: чисельність сіль-

ського населення загалом і з розрахунку на одиницю земельної площі, його орієнтацію на утримання у своїх господарствах корів, співвідношення у виробництві молока сільськогосподарських підприємств і господарств населення [13].

Саме тому стимулювання та адресна державна підтримка розвитку молочного скотарства як у агроформуваннях, так і в домогосподарствах населення є одним із визначальних факторів відродження сільських територій України та подолання відтоку населення до міст.

Висновки. В Україні, як і в будь-якій іншій країні світу, продовольча безпека, незважаючи на політичні, економічні та інші кризи і загрози, залишається визначальним чинником існування держави взагалі. Молочне скотарство є традиційною підгалуззю національної економіки України, яка тривалий час зосереджувалася як у сільськогосподарських формуваннях, так і в особистих домогосподарствах населення, сьогодні перебуває у стані глибокої кризи. Це спричиняє недоотримання населенням важливих поживних речовин, а харчовою промисловістю – якісної сировини.

Відродження галузі молочного скотарства повинно мати поетапний і стратегічний характер, що неможливо без нарощування обсягів державної підтримки галузі, контролювання цінової політики закупівлі молока, удосконалення відносин між виробниками молока та переробними підприємствами, упровадження інноваційних технологій вирощування ВРХ та тотальної модернізації тваринницьких потужностей. Вважаємо, що одним із визначальних напрямів розвитку молочного скотарства та підвищення рівня конкурентоспроможності галузі є кооперація. Створення молочарських об'єднань та кооперативів дасть змогу акумулювати кошти і вкладати їх у модернізацію виробництва, забезпечити високу якість продукції та максимальну віддачу вкладених ресурсів.

Проблематика розвитку молочного скотарства є багатогранною, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Бусенко О.Т., Столюк В.Д., Могильний О.Й. Технологія виробництва продукції тваринництва: навч. посіб. / за ред. О.Т. Бусенка. Київ: Вища освіта, 2005. 496 с.
2. Gateway to dairy production and products [Електронний ресурс]. URL: <http://www.fao.org/dairy-production-products/socio-economics/dairy-development/ru>.
3. Діброва А.Д. Внутрішня підтримка виробництва молока в Україні та зарубіжних країнах // Агросвіт. 2012. № 8. С. 37–42.
4. Божидарнік Т.В. Проблеми та перспективи розширеного відтворення молочного скотарства // Агросвіт. 2010. № 19. С. 22–26.
5. Канцевич С.І., Русько Н.П., Бакшеев М.М. Оцінка економічної ефективності виробництва молока залежно від його якості // Економіка АПК. 2014. № 4. С. 24–27.
6. Баланси споживання основних продуктів харчування населенням України: стат. зб. / відп. за вип. О.М. Прокопенко. Київ: Державна служба статистики України. 2018. 59 с.
7. Говорушко Т.А., Дуда В.П. Продовольчий ринок молока України, його розвиток та перспективи // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія «Економічні науки». 2013. Т. 18. Вип. 1/1. С. 102–106.
8. Керанчук Т.Л. Молочна галузь України: перспективи і проблеми розвитку. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 3 (08). С. 133–136.

9. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва: Постанова Кабінету Міністрів України № 107 від 07 лютого 2018 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/pro-zatverdzhennya-poryadku-vik>.

10. Гуроров О.І., Кучер Л.В., Кучер А.В. Економічні засади формування прибутковості виробництва молока в аграрних підприємствах: теоретико-прикладний аспект: монографія. Харків: Точка, 2013. 490 с.

11. Дацюк-Томчук М.Б. Сутність і значення розвитку виробництва молока та молокопродуктів // Агросвіт. 2014. № 4. С. 29–34.

12. Сафронська І.М., Василюшин С.І. Сучасний стан та перспективи розвитку молочного скотарства в Харківській області // Зб. наук. пр. ТДАУ (економічні науки) / за ред. М.Ф. Кропивка. Мелітополь, 2011. № 1 (13). С. 439–449.

13. Шиян Н.І. Сільське населення у формуванні регіональних особливостей виробництва молока // Економіка АПК. 2013. № 1. С. 49–54.

УДК 65.011:656.2

Панченко Н.Г., к.е.н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ УКРАЇНИ

Панченко Н.Г. Концептуальні основи формування системи соціальної відповідальності на залізничному транспорті України. У статті вивчено позиції залізничного транспорту в щорічному рейтингу підприємств України, що оцінює рівень розвитку корпоративної соціальної відповідальності. Проаналізовано сучасний стан справ у сфері відповідальності ПАТ «Укрзалізниця» перед державою, клієнтами та працівниками. Встановлено, що негативні зміни в системі функціонування українських залізниць та дестабілізація макроекономічної ситуації в країні привели до погіршення рівня соціальної відповідальності в галузі. На основі цього визначено доцільність формування нової системи соціальної відповідальності на залізничному транспорті. Розкрито концептуальні основи формування системи соціальної відповідальності на залізничному транспорті, що визначають мету, ключові завдання, принципи та етапи її створення.

Ключові слова: соціальна відповідальність, залізничний транспорт, система, концептуальні основи, причини.

Панченко Н.Г. Концептуальные основы формирования системы социальной ответственности на железнодорожном транспорте Украины. В статье изучены позиции железнодорожного транспорта в ежегодном рейтинге предприятий Украины, оценивающим уровень развития корпоративной социальной ответственности. Проанализировано современное состояние дел в сфере ответственности ПАО «Укрзалізниця» перед государством, клиентами и сотрудниками. Установлено, что негативные изменения в системе функционирования украинских железных дорог и дестабилизация макроекономической ситуации в стране привели к ухудшению уровня социальной ответственности в отрасли. На основе этого определена целесообразность формирования новой системы социальной ответственности на железнодорожном транспорте. Раскрыты концептуальные основы формирования системы социальной ответственности на железнодорожном транспорте, определяющие цели, ключевые задачи, принципы и этапы ее создания.

Ключевые слова: социальная ответственность, железнодорожный транспорт, система, концептуальные основы, причины.

Panchenko N.G. Conceptual basis for the formation of a system of social responsibility in the railway transport of Ukraine. The article examines the position of railway transport in the annual rating of Ukrainian enterprises, which assesses the level of development of corporate social responsibility. The current state of affairs in the area of responsibility of PJSC “Ukrzaliznytsia” to the state, clients and employees is analyzed. It was established that the negative changes in the system of functioning of Ukrainian railways and destabilization of the macroeconomic situation in the country led to a deterioration of the level of social responsibility in the industry. Based on this, the expediency of forming a new system of social responsibility in railway transport has been determined. The conceptual bases of formation of the system of social responsibility on a railway transport, defining the purpose, key tasks, principles and stages of its creation are revealed.

Key words: social responsibility, railway transport, system, conceptual foundations, reasons.